

פרשת ראה

הרב שמעון קליין

תהליך בחירת ירושלים

מבוא

וְאָכַלְתֶּם שֶׁם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם וּשְׁמַחְתֶּם בְּכָל מְשָׁלַח יְדְכֶם אֹתָם וּבְתִיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַךְ ה' אֱלֹהֵיךְ: (דברים י"ב, א'-ז')

פרשייה זו מתארת את צורת עבודת ה' עם הכניסה אל הארץ. הציר המרכזי בה הוא הניגודיות שבין עבודת אלוהים אחרים, המכילה פירוד, לבין עבודת ה' - המכילה אחדות. הם עובדים את א-להיהם - "על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן" (ב'), לאחר ירושת הארץ, מקומות אלו ימצאו בידכם, ואתם מצווים לאבדם ולאבד את שמם מן המקום ההוא. 'לא תעשון כן לה' א-להיכם' - לא כך תעבדו את ה', 'כי אם אל המקום אשר יבחר מכל שבטים לשום את שמו שם' - מקום מוסכם המייצג את כלל השבטים, 'לשכנו תדרשו ובאת שמה' - לשכנו של ה' תהא דרישתכם, אליו תבואו, ושם תהא עבודתכם.

הנגדה נוספת מתוארת בפסוקים העוקבים:

לֹא תַעֲשֶׂוּן כָּל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֶּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו: כִּי לֹא בְּאַתֶּם עַד עֵתָה אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיךְ נָתַן לָךְ: (שם, ח')

בשונה מן ההנגדה הראשונה, שהעמידה את עבודת ה' מול עבודת אלוהים אחרים, כאן הניגוד הוא בין צורת העבודה במדבר, לבין צורתה העתידית בארץ: "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו" - ה'ישר' מגלם מכוונות פנימית, אך לצידה מגבלה - 'בעיניו', כסובייקט המחויב לנקודת המבט של עצמו, לא של אחרים. משמעותו: הרשב"ם - "איש כל הישר בעיניו - בכל מקום שאנו חונים שם במדבר אנו מקריבים במשכן המיטלטל ממקום למקום". הרשב"ם מקשר את המושג 'ישר בעיניו' לארעיות שבתקופת המדבר. מכיוון נוסף - ניתן להצביע על קירבת המשכן אל המחנה - כגורם משפיע "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה" - ההיתר לסוג זה של עבודה הוא - המצב החסר בו אתם נתונים כעת, כמי שעדיין לא באו אל המנוחה - כעמדה נפשית ורוחנית, ואל הנחלה - בהקשר לחיבורכם אל הארץ. כאשר יתקיימו שני תנאים אלה - שוב לא תוכלו לנהוג בצורה דומה.

בפסוקים הבאים מתואר תהליך המגשר בין השלבים.

הביטוי "המקום אשר יבחר ה'" חוזר על עצמו שוב ושוב בספר דברים. שמו של המקום אינו מצוין - מכיוון שהוא עדיין לא נבחר, אבל בעתיד א-להים עשוי לבחור בו. היאך עשויה בחירה זו להתקיים? מה פשר דחייתה אל העתיד? במה היא תלויה?

קיימים מקומות נוספים בהם א-להים אינו מגלה דבר מה לעבדיו. א-להים קורא לאברהם לעזוב את מקומו, ללכת, מבלי שידע לאן: "ויאמר ה' אל אברהם לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך" (בראשית י"ב, א'). גם הליכתו אל הר המוריה היא ללא יעד מוגדר - "ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם... ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך (בראשית כ"ב, א'). בשני אלו יוצא אברהם לדרך לא נודעת, כשהוא מלווה בהבטחה להתבהרות בשלב מאוחר יותר¹. הליכה זו אל הלא נודע מקפלת בתוכה עמדה נפשית ורוחנית ובה צפייה, כמיהה, ואמון בא-להים שינחה אותו בדרך טובה. שונה הוא ה'מקום אשר יבחר ה'" משני אלו, מכיוון שכאן א-להים בעצמו עדיין לא בחר.

דומה שמפתחות לשאלות אלו מצויות בפרשייתנו.

זה לעומת זה

אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן ה' אלהי אבותיך לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים על האדמה: אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן: ונתצתם את מזבחתם ושביתם את מצבתם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את שמם מן המקום ההוא:

לא תעשון כן לה' אלהיכם: כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטים לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה: והבאתם שמה עלותיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם ונדריכם ונדבותיכם ובכרת בקרכם וצאנכם:

¹ מיוחדת היא העובדה שביחס לארץ ישראל אברהם מצפה לראייה, ואילו ביחס להר המוריה הוא מצפה לשמיעה.

טיבו של תהליך

וְעִבְרָתָם אֶת הַיָּרְדֵּן וַיִּשְׁבְּתָם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִנְחִיל אֶתְכֶם וְהָיִיחַ לָכֶם מִכָּל אִיְבֵיכֶם מִסְבִּיב וַיִּשְׁבְּתָם בְּטָח: וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לִשְׁכֹן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תִבְיֹאוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִיָּה אֶתְכֶם עוֹלְתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעֲשֵׂי־רֵאשִׁיתֵיכֶם וְתִרְמַת יִדְכֶם וְכָל מִבְּחַר נְדָרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַה'... (שם, ט'-י"א)

"וְעִבְרָתָם אֶת הַיָּרְדֵּן" - צעד ראשון הוא עצם הכניסה אל הארץ. "וַיִּשְׁבְּתָם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִנְחִיל אֶתְכֶם" - ישיבה מגלמת השתקעות, ונחלה מגלמת היטמעות במרחב. גם השלב הבא קשור לצורת הנוכחות במרחב: "וְהָיִיחַ לָכֶם מִכָּל אִיְבֵיכֶם מִסְבִּיב" - לאחר הישיבה, והנחלה, בא שלב המנוחה מן האויבים. "וַיִּשְׁבְּתָם בְּטָח" - ללא איום מבחוץ. תוספת זו מעידה על הישיבה בתקופה הראשונה כמי שהושתתה על יראה, ואולי על מאזן אימה. כעת, לאחר המנוחה מהאויבים, במצב בו העולם סביבכם כבר אינו זר ומאיים, לא יהיה עוד צורך בעמידה על המשמר. תיאור זה מעיד על תהליך עומק שעשוי להתרחש בין העם לבין העמים סביבו.

אם נבקש לאפיין מהו הנושא בתהליך המתואר, דומה שהתשובה תהיה - 'ההימצאות במרחב'. נקודת המוצא היא המצב בתקופת המדבר: נטולי מקום, נתונים בתוך עצמם, ואיש הישר בעיניו יעשה - אינו מסוגל להכיל נקודת מבט המצויה מעבר לו². עם הכניסה לארץ מתחולל שינוי הדרגתי: תחילה בעצם קיומה של קרקע לרגליהם, ואחר כך - בממד המקום הנוכח בעולמם - בישיבה בארץ ובנחלה. בצעד שלישי נוצרת עמדה הנותנת מקום לעולם שהוא מעבר לכם - מבני עמכם ומעמים אחרים. הכתוב מדלג על המעגל הפנימי, ומצביע על סוף התהליך, על האויב ששוב אינו מאיים, וחשים כלפיו 'מנוחה'. 'וישבתם בטח' - נוכחות בטוחה ומפויסת עם העולם שסביבכם, כולל עם מי שעד כה נתפש כאויב.

2 רבים התקשו בשאלה: כיצד מתייחס משה לתקופת המדבר במילים: 'איש הישר בעיניו', והרי בתקופה זו הקרבנות הוקרבו באוהל מועד, ולא בבמות? תשובת הרשב"ם: "איש כל הישר בעיניו - בכל מקום שאנו חונים שם במדבר אנו מקריבים במשכן המיטלטל ממקום למקום". הרשב"ם מקשר את המושג 'ישר בעיניו' לארעיות שבתקופת המדבר. מכיוון נוסף - ניתן להצביע על קירבת המשכן אל המחנה - כגורם משפיע. בתקופה זו אדם הקריב קרבנות קרוב מאוד לביתו, וקירבה זו ייצרה עמדה שהיא מעין 'איש הישר בעיניו', שהרי הוא אינו נתבע לעזוב את מקומו וללכת אל מקום אחר. ממד ההליכה אל המקום הרחוק אכן נזכרת בהנגדה למצב המתואר במדבר. במדבר התיאור הוא: "כָּל־אֲשֶׁר אֶנְחֶנּוּ עֲשִׂים פֶּה הַיּוֹם", ואילו המקום אשר יבחר ה' מתואר בלשון 'שם': לִשְׁכֹן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תִבְיֹאוּ. גם בהמשך, מודגש הריחוק: "כִּי יִרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דָּבַר לְךָ וְאָמַרְתָּ אֲכֹלָה בָּשָׂר כִּי תֵאָנֶה נִפְשָׁךְ לֶאֱכֹל בָּשָׂר כָּכָל אֹת נִפְשָׁךְ תֹּאכַל בָּשָׂר: כִּי יִרְחַק מִמֶּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹם שְׁמוֹ שָׁם וְזִבְחֶת מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנֶךָ אֲשֶׁר נָתַן ה'

פסוקים אלו הם ביטוי נאמן לתהליך שהתרחש החל מדור המדבר ועד לדורו של דוד. יהושע - עובר את הירדן, מתיישב ונוחל, והוא גם צופה אל עבר השלב הבא בחיי העם, בשלחו אותם איש לנחלתו - בתום תקופת כהונתו: 'וישלח יהושע את העם איש לנחלתו'³. הישיבה והנחלה הם הנושא בתקופת השופטים, והתהליך הולך ומבשיל עד לתקופת דוד, אז נזכר לראשונה הביטוי 'ויהי כי ישב דוד בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב' (שמואל ב' ז', א').

מהי מידת מעורבותו של א-להים בתהליך זה? צעד ראשון הוא אנושי - "וְעִבְרָתָם אֶת הַיָּרְדֵּן", והוא מגדיר נקודת מוצא: האדם הוא מחולל התהליך. הצעד במהותו הוא פיזי, וממילא נוכחות א-להים בו עדיין אינה משמעותית. צעד שני נתון גם הוא בידי העם, אך א-להים מצטרף ומאפשר את קיומו - "וַיִּשְׁבְּתָם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִנְחִיל אֶתְכֶם". אזכורו של א-להים הוא ביטוי לנגיעה המתקיימת בשלב זה בעולם הרוח - בישיבה ובהשתקעות בארץ. הקדמת פועלו של א-להים בחוליה האחרונה: "וְהָיִיחַ לָכֶם מִכָּל אִיְבֵיכֶם מִסְבִּיב וַיִּשְׁבְּתָם בְּטָח" - אין פירושה דילוג על עמדת האדם. הישיבה בטח היא צעד נוסף בעמדה הנפשית והרוחנית, ובאלו תורגש מעתה נוכחותו של א-להים⁴.

מבנה זה הוא מבנה יסוד בספר דברים, בו מכין משה את העם לקראת הכניסה אל הארץ: נקודת המוצא היא הפעולה האנושית, ורק בעקבותיה יבוא השוכן לשרות בכלים שהוכנו על ידי בני אדם⁵.

בפסוק הבא מוסיף הכתוב ממד נוסף לתהליך.

המקום אשר יבחר ה'

וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לִשְׁכֹן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תִבְיֹאוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִיָּה אֶתְכֶם עוֹלְתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעֲשֵׂי־רֵאשִׁיתֵיכֶם וְתִרְמַת יִדְכֶם וְכָל מִבְּחַר נְדָרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַה':

לֶךְ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתְךָ וְאָכַלְתָּ בְּשִׁעְרֶיךָ כָּל־אֹת נִפְשָׁךְ" (שם י"ב, כ'-כ"א). הפסוק מדגיש את הרחבת הגבול ואת ריחוק המקום אשר יבחר ה'. שני אלו אינם קיימים בתקופת המדבר.

3 באחרית ימיו, משלח יהושע את העם מבלי למנות לו יורש בהנהגה: "וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ" (יהושע כ"ד, כ"ח). יהושע מבין מה מעסיק כעת את העם, ומכוון אותם בהתאם. במשך תקופה של למעלה משלוש מאות שנה לא יתקיים שלטון מובנה, מרכזי, והעם יהיה עסוק במעגלי החיים הבסיסיים יותר - איש בנחלתו, במשפחתו ובשבטו. שלב זה תואם את הישיבה הנזכרת בפרשייה שלנו.

4 מכוונות הרוחניות למערכת המושגים בה נתון האדם מתבטאת בכינויי השייכות: ה' א-להיכם - בניגוד ל'ה' א-להים' המתארו כפי שהוא; הלשון 'והניח לכם' - בזיקה לעולמכם; גם האויבים הם 'אויבכם' - לא אויבי ה'.

5 ראה על כך בעיונונו לפרשת ויקרא ולפרשת במדבר.

יושבים באשר הם יושבים, עלי בשילה, שמואל במצפה, ושאל בגבעה, והם אינם מתעניינים בה כלל.⁹ משמעותית היא העובדה ששאל, נאבק על מעמדו כמלך ועל הורשת הכיסא לבניו, אך למאבקו אין כל השלכה ביחס לעיר הממלכה - ירושלים.

בתקופה שנייה דוד קובע את ירושלים כבירת הממלכה. צעד זה הוא פרי בחירתו של דוד, ביטוי לתפישת עולמו, לא ציווי א-להי אליו הוא חויב¹⁰. עד כמה היה הוא משמעותי בעיניו, ניתן ללמוד מן העובדה שזהו הצעד הראשון שלו כמלך - עם איחוד הממלכה¹¹. מאוחר יותר, דוד מעלה את ארון הברית לירושלים, ובכך הוא מייחד אותה להיות עירו של השוכן (שמואל ב' ו'). בנוסף - הוא מעמיד תשתית למקדש (תיאורים בספר דברי הימים), ולימים, ממשיך שלמה בדרכו ובונה בה את המקדש. בהיבט הפרשייה שלנו - תקופה זו נמצאת בתפר שבין הישיבה בארץ לבין המנוחה מן האויבים והישיבה בטח. שלב מעבר זה מכיל את בניית הממלכה והמקרא בחר לתאר חלק מהיבטיו בפרשיות אחרות¹².

וְהָיָה בִּירוּשָׁלַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה (יהושע ט"ו, ס"ג). אמנם מלך ירושלים נהרג במלחמת מלכי הדרום: "וַיַּעֲשׂוּ כֵן וַיֵּצִיאוּ אֵלָיו אֶת חֲמִשָּׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן הַמְּעָרָה אֶת מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַם אֶת מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶת מֶלֶךְ יִרְמֹת אֶת מֶלֶךְ לָכִישׁ אֶת מֶלֶךְ עֶגְלוֹן (יהושע י', כ"ג), והוא מוזכר גם ברשימת שלושים ואחד המלכים שהוכו - "מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַם אֶחָד מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶחָד" (יהושע י"ב, י'), אך העיר עצמה לא נכבשה באותה מלחמה.

⁹ אירוע יוצא דופן הוא כיבושה על ידי שבט יהודה בתחילת תקופת השופטים, אלא שלא עוברים ימים רבים, רושמו פג, והיא חוזרת להיות עיר נוכרית, עירם של בני יבוס. כך עולה מסיפור פלגש בגבעה: "וְלֹא אָבָה הָאִישׁ לָלוֹן וַיִּקֶם וַיִּלָּךְ וַיָּבֵא עַד נֹכַח יְבוּס הָיָא יְרוּשָׁלַם וַעֲמָו צֶמֶד חֲמוּרִים חֲבוּשִׁים וַפִּילָנְשׁוּ עִמּוֹ: הֵם עִם יְבוּס וְהַיּוֹם רֹד מֵאֵד וַיֵּאמֶר הַנַּעַר אֶל אֲדָנָיו לֵכָה נָא וְנִסּוּרָה אֶל עִיר הַיְבוּסִי הַזֹּאת וְנָלִין בָּהּ: וַיֵּאמֶר אֵלָיו אֲדָנָיו לֹא נִסּוּרָה אֶל עִיר נִכְרִי אֲשֶׁר לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִנֵּה וְעִבְרָנוּ עַד גִּבְעָה" (שופטים י"ט, י' - י"ב).

¹⁰ בשונה מעלייתו לחברון שהייתה מלווה בשאלה לא-להים (שמואל ב', ב' א'-ג').

¹¹ מיד לאחר תיאור המלכת דוד על ידי כלל העם, מתאר הכתוב את הפיכת ירושלים לעיר דוד: "וַיָּבֵאוּ כָל שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל דָּוִד חֶבְרוֹנָה וַיֵּאמְרוּ לֵאמֹר הִנֵּנוּ עִמָּךְ וּבִשְׂרָף אֲנַחְנוּ: גַּם אֶתְמוֹל גַּם שְׁלֹשׁ בְּהִיּוֹת שָׁאוּל מֶלֶךְ עָלֵינוּ אֶתָּה הֵייתָ הַמוֹצִיא וְהַמְבִּיא אֶת יִשְׂרָאֵל וַיֵּאמֶר ה' לָךְ אֶתָּה תִרְעָה אֶת עַמִּי אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶתָּה תִהְיֶה לְנֶגִיד עַל יִשְׂרָאֵל: וַיָּבֵאוּ כָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הַמֶּלֶךְ חֶבְרוֹנָה וַיִּזְכְּרוּ לָהֶם הַמֶּלֶךְ דָּוִד בְּרִית בְּחֶבְרוֹן לִפְנֵי ה' וַיִּמְשְׁחוּ אֶת דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל: וַיִּלָּךְ הַמֶּלֶךְ וַאֲנָשָׁיו יְרוּשָׁלַם אֶל הַיְבוּסִי וַיֵּשֶׁב הָאָרֶץ... וַיִּלָּךְ דָּוִד אֶת מִצְדַּת צִיּוֹן הִיא עִיר דָּוִד: ... וַיֵּשֶׁב דָּוִד בְּמִצְדָּה וַיִּקְרָא לָהּ עִיר דָּוִד וַיִּבֶן דָּוִד סָבִיב מִן הַמְּלֹא וּבְנִיתָה: (שמואל ב' ה', א'-ט'). תיאור דומה קיים בדברי הימים: (דברי הימים א, י"א א'-ט').

¹² בפרשיית המלך מתואר תהליך היסטורי, ולאחר שלב הירושה והישיבה מתוארת בקשת העם למלך: "כִּי תָבֵא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וַיִּרְשָׁתָה וַיִּשְׁבָּתָה בָּהּ וְאִמְרָתָה אֲשִׁימָה עָלֶיךָ מֶלֶךְ כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבָתָה" (דברים י"ז, ד'). א-להים נענה לבקשה,

פסוק זה מתאר בחלקו הראשון מעשה א-להי: הבחירה במקום לשכן שמו שם. בחלקו השני מצטוו האדם להביא את כלל קרבותיו אל מקום זה. כבר שאלנו - באיזו דרך עשויה הבחירה להתקיים? או - מה פשר העובדה שעד שלב מסוים א-להים עדיין לא בחר?

קצה חוט להבנת הבחירה הא-להית נמצא בעיתויה - לאחר המנוחה מן האויבים, כאשר העם יושב בטח בארצו. עיתוי זה אינו מובן מאליו, והוא דוחה את הבחירה לשלב מאוחר ביותר בהתפתחות הממלכה. במבחן התוצאה - המנוחה מן האויבים מתקיימת בשלהי ימי דוד (שמואל ב' ז', א), ורק בדור לאחר מכן - לאחר חנוכת המקדש בתקופת שלמה, מתקיימת הבחירה הא-להית לשכן שמו בבית זה⁶.

לאור הבחנה זו, יש להתבונן מחדש על מהות התהליך ההיסטורי המשתקף בפסוקים אלו: קודם לתקופת דוד המקום אשר יבחר בו ה' עדיין אינו ידוע, ולמעשה ירושלים אינה מעוררת עניין אצל איש. האבות נקשרים אל ערים - כמו חברון, בית אל, שכם, לא אל ירושלים⁷. יהושע מכונן משכן בשילה - בנחלת שבט⁸, מנהיגים בתקופת השופטים

⁶ המונח "בחירה" אינו נזכר ביחס לירושלים בתקופת מלכות דוד, והוא מופיע לראשונה בתקופת שלמה: "וַיָּבֵא ה' אֶל שְׁלֹמֹה בְּלִילָה וַיֵּאמֶר לוֹ שְׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ וּבַחֲרָתִי בְּמָקוֹם הַזֶּה לִי לְבֵית זִבְחִי: הֵן אֶעֱצֹר הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהֵן אֶצְוֶה עַל חֶגְבִּי לֶאֱכֹל הָאָרֶץ וְאִם אֲשַׁלַּח דָּבָר בְּעַמִּי: וְיִכְנְעוּ עַמִּי אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלֵיהֶם וַיִּתְפַּלְלוּ וַיִּבְקְשׁוּ פָנַי וַיִּשְׁבּוּ מִדְּרָכֵיהֶם הָרָעִים וְאֲנִי אֲשָׁמַע מִן הַשָּׁמַיִם וְאֶסְלַח לְחַטָּאתָם וְאֶרְפָּא אֶת אֲרָצָם: עֲתָה עֵינִי יִהְיֶה פְתָחוֹת וְאֲזַנִּי קִשְׁבוֹת לְתַפְלַת הַמָּקוֹם הַזֶּה: וְעֲתָה בְּחִרָתִי וְהִקְדַּשְׁתִּי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה לְהִיּוֹת שְׁמִי שָׁם עַד עוֹלָם וְהִי עֵינִי וְלִבִּי שָׁם כָּל הַיָּמִים: ... (דברי הימים ב, ז', י"ב-י"ח).

פסוקים אלו מנמקים את הבחירה הא-לוהית כהיענות לתפילה שלמה במעמד חנוכת המקדש. גם הניסוח בהמשך "ועתה בחרתי" (ט"ז), מציג היטב את העובדה שהבחירה מתקיימת כעת, ופירוש הדבר שעד כה לא נבחרה ירושלים למרות שהיא משמשת עיר בירה מזה דור, ארון הברית בתוכה, וכבר בחי דוד הוקמה בה תשתית לבניית המקדש.

מקור נוסף: "וַיְהִי בְצֵאת הַכְּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וְהָעָן מֵאֵת בֵּית ה': וְלֹא יָכְלוּ הַכְּהֲנִים לַעֲמֹד לְשֵׁרֵת מִפְּנֵי הָעָן כִּי מֵלֹא כְבוֹד ה' אֶת בֵּית ה': אֲזַ אֵמַר שְׁלֹמֹה ה' אֵמַר לְשָׁכֵן בְּעֶרְפֹּל: בְּנֵה בְנִיתִי בֵּית זָבֵל לָךְ מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים... וַיֵּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דָּבָר בְּפִיו אֶת דָּוִד וַיְבִיאוּ מֵלֹא לֵאמֹר: מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת עַמִּי אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא בְּחִרָתִי בְּעִיר מִפֶּל שְׂבָטִי יִשְׂרָאֵל לְבָנוֹת בֵּית הַלְוִיָּה שְׁמִי שָׁם...". (מלכים א' ח', י"ז-י"ט).

⁷ ירושלים מתוארת בשם 'שלם', עירו של מלכי צדק, המוקיר טובה לאברהם בעקבות נצחונו את ארבע המלכים - "וּמִלְכֵי צֶדֶק מֶלֶךְ שְׁלֹם הוֹצִיא לָחֶם וַיֵּין וְהוּא כָהֵן לֹא-עֲלִיּוֹן: וַיְבָרְכֵהוּ וַיֵּאמֶר בְּרוּךְ אֲבָרָם לֹא-עֲלִיּוֹן קִנָּה שְׁמִים וְאַרְצָ: וּבְרוּךְ אֱ-לֹהֵי עֲלִיּוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן צָרִיד בִּיָּד וַיִּתֵּן לוֹ מַעֲשֶׂר מִפֶּל (בראשית י"ד י"ח-כ').

הקשר נוסף לתיאורה הוא סיפור העקידה, אלא שזו אינה מיוחסת אל העיר, כי אם לחבל ארץ המוריה: "וַיֵּאמֶר קַח נָא אֶת בְּנֶךְ אֶת יִחִידְךָ אֲשֶׁר אֶהְיֶה אֹתוֹ וְצִחֶךָ לָךְ אֶל אָרֶץ הַמִּזְרֵה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לַעֲלֹה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אֵמַר אֱלֹהִי (בראשית כ"ב, א').

⁸ העיר ירושלים לא נכבשה בתקופת יהושע: "וְאֶת הַיְבוּסִי וַיֵּשֶׁב יְרוּשָׁלַם לֹא וַיְכָלוּ {יְכָלוּ} בְּנֵי יְהוּדָה לְהוֹרִישָׁם וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת בְּנֵי

נתק בין א-להים לא-להים, אתם מזמנים אל 'המקום אשר יבחר בו א-להים מכל שבטים'. פערים גדולי אמנם מבדילים בין שבטים, אבל יבוא יום, וימצא המכנה המשותף בדמות מקום שיעמיד תשתית אחת לכולכם. כך - תילך ותיקם תמונה אחת, גדולה, המכילה את המבטים השונים על המציאות, בשונה מן התמונה החלקית המשתקפת בעבודת האלהים האחרים.

לצד זאת - מתואר תהליך פנימי העובר על העם, במהלכו תפישתם בעבודת ה' עשויה להשתנות. עם ישראל נתון במדבר בעמדה רוחנית החווה את ה'פה' ואת ה'היום', עדיין ללא מנוחה פנימית וללא נטיעה במרחב ה'מקום'. זוהי עמדה שאין בה מנוחה, אין בה גם נחלה, והיא משאירה את האדם בעמדה ילדותית, קיומית. עם הכניסה לארץ, תלך ותיקם תודעה של חברה ועם, איש הוראה מעבר ל'ישר בעיניו'. תפישת העולם תלך ותתרחב, עד השלב בו גם יחסם אל עמים שבנקודת המוצא נתפשו כאויבים, יהיה במנוחה, כמי שנמצא להם מקום בעולמכם.¹⁵

מדוע דווקא ירושלים?

כאמור, המצפן הפנימי של דוד מביא אותו לירושלים. מה מקופל בצעד זה? במבט ראשון - ישנן ערים חשובות אחרות

אלו? שונה הוא העבר מן העתיד בהקשר לעובדה שהדיבור עליו הוא דיבור על דבר שיש בו ממשות, שהרי כבר נחווה במציאות. המפגש עם העתיד לעומת זאת הוא מפגש עם הווה מופשטת, כזו שעדיין לא נחווה המפגש עמה. כתיבת הוראה עתידית בלשון עבר, (בתוספת וא"ו ההיפוך), כמוה כהעצמת הממשות, או כטעינה שלה בנפח של חשיבות. כך הוא החלק הראשון. והנה מגיע הכתוב אל הבחירה האלוהית, ומנסחה בלשון עתיד (ניסוח נוסף, אפשרי בלשון עבר - 'והיה המקום אשר בחר ה'...'). ניסוח זה יתפרש כנוכחות א-להית שאינה ממלאת את החלל, והיא מזמינה את העם ליטול בה חלק.

14 קודם עליית דוד לחברון הוא שואל בה' - 'האעלה באחת מערי יהודה' ובהמשך "אנה אעלה". כאן מכוונות פנימית מניעה ומכוונות אותו אל ירושלים, והוא אינו שואל באורים ותומים.

15 החיבור בין השבטים - 'מכל שבטים' מתואר בהנגדה הבסיסית יותר - לעמים עובדי אלהים אחרים. עובדה זו מעמידה אותו בעמדה קיומית, כחיבור בסיסי, שוויתור עליו כמוהו כבחירה בא-להים אחרים. לעומת זאת, תיאורה של המנוחה מן האויבים הוא בהנגדה לאיש הישר בעיניו' שבתקופת המדבר. ערך זה נתפש כאופק רוחני, פסגה שא-להים עשוי לבחור בה, לא ערך קיומי המשווה לעבודת אלהים אחרים.

עוד מיוחדת היא העובדה שגם עבודת המזבח, שבאופן בסיסי מגלמת את התבטלות האדם לא-להים, את היחס שלו לרשות גבוהה, מגלמת כאן נתינה של האדם משלו לא-להים: "שם שָׁמָּה תִּבְּאוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מֵצֵא אֶתְכֶם עוֹלֵתִיכֶם זִבְחֵיכֶם מִעֲשֵׂי יְדֵיכֶם וְתִרְמֹת יְדֵיכֶם וְכָל מִבְּחַר נְדִירְכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַה' (שם, "א) - העולות הן עולותיכם, הזבחים - זבחיכם, וכך - מעשרותיכם, תרומת ידכם ומבחר נדריכם. הכל משויך אל תפיסת עולמכם.

בתקופה שלישית: א-להים בוחר בעיר ובמקדש כמקומו של השוכן, בבחירה המתפרשת כאישור לתהליך כולו. הלשון 'אשר יבחר ה' - בלשון עתיד היא ביטוי לתלות הבחירה הא-להית במעשה האנושי הקודם לה. א-להים יבחר לשכן שמו בבית שיוכן לו על ידי בני עמו¹³.

פרספקטיבה מתפתחת

תהליך היסטורי זה מציף שאלות חדשות: מה הביא את דוד דווקא אל ירושלים¹⁴? ומן העבר השני - מה הביא את א-להים לבחור במקום זה? או בניסוח אחר - איזה מעשה אנושי דרוש בכדי שא-להים יאמר את שאמר לשלמה: "שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ וּבִחַרְתִּי בְּמָקוֹם הַזֶּה לִי" (דברי הימים ב, ז', "ב)? דומה שהנושא הנמצא בליבה של הפרשייה בספר דברים, הוא העומד בליבה של בחירת דוד בה, והוא גם העומד בליבה של הבחירה הא-להית במקום זה.

נפתח בפרשייתנו: הפרשייה פתחה בהוראה לאבד מקומות בהם עבדו לאלהים אחרים. 'על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן' - לכל יחידת נוף ולכל יחידת חיים יש אלהים תואם. האלהים - נתפש ככוח של אינסוף, הנתון במרחב ובו הוא פועל. ואתם - 'לא תעשון כן לה' א-להיכם' - לא א-להים מקומי הוא א-להיכם, כי אם ה' - בשם הווה שהוא א-להים של כולכם. תחת ריבוי המקומות, המייצרים

ולמעשה הצלע החסרה בפרשייתנו, המתייחסת לבניית הממלכה מתוארת בפרשת המלך (ראה על כך בעיוננו לפרשת שופטים). גם בפרשת עמלק מתואר תהליך היסטורי: "וְהָיָה בְּהֵנִיחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ מֶלֶךְ אִיִּךְ מִסָּבִיב בְּאַרְץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זִכְרֵ עֲמָלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשָּׁכַח" (דברים כ"ה, "ט). בנגוד לפרשייתנו המתארת את המנוחה מן האויבים בלשון עבר, ובכך אומרת שהבחירה הא-להית במקום תהיה לאחר השלמת הפיוס עם אומות העולם, המלחמה בעמלק היא 'בהניח ה' לישראל מכל אויביו' - תוך כדי תהליך המוביל אל המנוחה, וזהו עדיין שלב של מלחמות.

מפסוקי הפרשה שלנו הסיקו חז"ל על היחס שבין שני השלבים: "ועדיין איני יודע אם לבנות בית הבחירה תחלה אם להכרית זרעו של עמלק תחלה? כשהוא אומר: 'אשר ה' א-להיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל אויביכם והיה המקום אשר יבחר ה' - למדנו כי להכרית זרעו של עמלק תחלה ואח"כ לבנות בית הבחירה. וכן הוא אומר בדוד: 'ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב', וכתוב: 'ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון הא-להים ישב בתוך היריעה'" (פסיקתא זוטרותא דברים פרשת ראה).

13 ביטוי נאה לרוחניות המאפיינת שלב זה: עד כה תוארו הפעולות - בתיאור ישיר - "וְעִבְרָתָם", "וְיִשְׁבְּתָם בְּאַרְץ" ו"וְיִשְׁבְּתָם בְּטָח". גם פעולתו של ה' היא בתיאור דומה "וְהֵנִיחַ לָכֶם מֶלֶךְ אִיִּיכֶם". אך מתבקש הוא תיאור דומה לבחירה הא-להית: 'ובחר ה' במקום מכל שבטים לשכן שמו שם'. בפסוק שלפנינו לעומת זאת, אין התמקדות בבחירה, והיא מתוארת כהקשר, להוראה בעקבותיו לאדם להביא שם את עולותיו ואת זבחי. הפשטה נוספת למעשה הא-להי: בניגוד לפעלים הקודם שנוסחו בלשון עבר, ובתוספת וא"ו ההיפוך "ועברתם", "וישבתם", "והניח", "וישבתם", כאן התיאור הוא בלשון עתיד "יבחר". מהו ההבדל בין שתי צורות

מחשבת ושמה - חיבורים. דוד רואה בעובדה זו הזדמנות, ו'העיר שחבורה לה יחדיו' - הוא שמה וסיפורה של ירושלים.

שוב ושוב חוזר על עצמו הביטוי 'המקום אשר יבחר ה' - בספר דברים, ובמידה רבה הוא מהווה פסגה לתהליך המתקיים בו. הספר מכיל את נאום משה לעם, בתקופה שנקודת המבט צרה, ואיש רואה את הישר בעיניו, אינו מכיל את נקודת מבטו של האחר. העם בא אל ארצו, ובצעד ועוד צעד הולכת ומתרחבת הפרספקטיבה. בשיאה היא מכילה את מי שקודם לכן נתפש כאויב. אל מקום זה עשוי השוכן לבוא, לבחור בחיבוריו ולהשכין שמו שם.

 * כל חזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשע"ה *
 * עורך: מתנאל בן אבי *
 * *****
 * בית המדרש הווירטואלי *
 * מוסדו של *
 * The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
 * האתר בעברית: <http://etzion.org.il> *
 * האתר באנגלית: <http://www.etzion.org.il/en> *
 * משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *
 * *****

כמו חברון, בית אל או שכם¹⁶, בהן התרחשו אירועים היסטוריים משמעותיים, וניתן היה לחשוב על אחת מהן כעיר בה ישכן א-להים את שמו. כנגד זאת, קיימות סיבות רבות מדוע לא לבחור בירושלים: ירושלים היא עיר נכרית, יבוסית; לא התחוללו בה אירועים משמעותיים, והביטוי המובהק לכך הוא בהתעלמות ממנה במשך מאות בשנים עד לתקופת דוד.

ירושלים היא מובלעת כנענית בלב ליבה של הארץ - במשך מאות בשנים. בני יבוס יושבים בה, בונים ממלכה עצמאית, ובה יושב מלך זר משבעת העממים ("הכל נתן ארונה המלך למלך ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצה" (שם"ב כ"ד, כ"ג)). כל אלו הם ביטוי לעובדה נוספת: בעצם קיומה היא מגלמת מורכבות הגורמת לדחייתה. ירושלים היא עיר גבול בין שבט בנימין לבין שבט יהודה, בין בית רחל לבין בית לאה. בתשתית הקיום של השבטים מצוי מתח, ומשקעי מכירת יוסף נתונים בו (יהודה הוא שהציע למכור, והוא גם ירד מאת אחיו בעקבות המכירה). מתח קיים גם בין שני השבטים - בנימין ויהודה, והוא מגיע לשיאו בתקופת שאול ודוד. בכדי לבנות עיר גבול, על שני השבטים - 'השכנים' לפתור את המתח שביניהם, להתאחד, ולבצע יחדיו את המשימה. עובדה היסטורית זו לא יכלה להתממש במשך מאות בשנים, ובחלל זה התיישבו בני יבוס ובנו את ממלכתם.

'אבן מאסו הבונים הייתה לראש פינה' אומר דוד, ודומה שעיקרון רוחני זה תקף לגבי ייסוד ירושלים כעיר בירה. אותן תכונות ממש שהיוו סיבה לרחק במשך תקופה מסוימת, הופכות כעת להיות יתרונה הגדול של ירושלים. כל זמן שתפישת העולם השוררת בעם היא שבטית, וכל שבט מעמיד את עצמו במרכז, הרי שהמתח בין רחל ולאה יהיה בשיאו, וכמוהו המתח שבין שאול לבין דוד¹⁷.

שנים רבות הייתה ירושלים זנוחה, ובכך היא שיקפה סולם ערכים ותפישות עולם המעמידות את השבט במרכז, ואת התחרות בין השבטים כערך. אם הנושא הוא האינדיבידואל, וכל שבט משוכנע שהאמת בכיסו, אזי ירושלים מגלמת את מקום הפירוד, את נקודת הקצה ואת המלחמה המתמדת - מי צודק.

צעד ראשון של דוד הוא - כינונה של ירושלים כעיר בירה. בכך הוא הסיר את החיץ שבין ממלכת יהודה לממלכת ישראל; בין שבט בנימין לשבט יהודה; בין רחל ובין לאה. דגל חדש מתנוסס מעתה מעל שמי ישראל, והוא מספר על היתרון שבקו התפר, כמקום שהקיום בו תלוי במלאכת

¹⁷ ממש כמו גדר שבין שכנים, המגלמת את עומק סיפור מערכת היחסים שביניהם. בכדי להעמיד גדר - יש צורך בשיתוף פעולה, ביכולת לדון ולברר דברים. גדר מוזנחת מספרת על ריחוק, או על מתח. גדר מטופחת מספר סיפור של קשר, של אהבה.

¹⁶ חברון - מלווה את סיפורי האבות בחייהם ובמותם, ובתקופת דוד היא עיר מרכזית בשבט יהודה. בית אל - גם היא תופסת מקום חשוב ביותר בתקופת האבות. מאוחר יותר ירבעם מכיר במעלתה ובחשיבותה ומתייחס אליה כאל תחליף לירושלים. שכם - נזכרת בתקופת האבות, אבימלך חושב עליה כעיר מלכות, לשכם באים ישראל בכדי להמליך את רחבעם (מלכים א', י"ב) ועוד.